

ЯРОСЛАВ ГАНІТКЕВИЧ – З ПЛЕЯДИ ТВОРЦІВ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МЕДИЦИНИ

До 90-річчя від дня народження

Василь Шендеровський
доктор фіз.-мат. наук,
професор,
пров. наук. співроб.
Інституту
фізики НАН України,
дійсний член НТШ,
м. Київ

Ірина Бабічук
канд. істор. наук,
методист 2 кат. лабораторії
хіміко-біологічних наук
та наук про Землю,
НВЦ «Мала академія наук»,
м. Київ

Наш видатний сучасник *Іван Дзюба* у своїй праці «Спрага» висловив незапечену думку, що Україна до незалежності йшла довгим і жертвним шляхом і здолала його тільки завдяки «*титанічній роботі великих просвітителів і різьбярів народного духу, діячів культури і науки, які створювали гуманістичний шлях нації...*»

Серед сторінок в історіографії України про подвижництво і самопосягату знакових постатей є сторінки про діяльність цілої когорти діячів медичної науки. Про багатьох з них раніше (див. 3-томову фундаментальну працю *Павла Пундія* «Українські лікарі», Т. 1 – 1994, Т. 2 – 1996, Т. 3 – 2008) через історичні обставини ми не могли знати чи навіть здогадуватись. Нині, вже в незалежній Україні, справу повернення імен українських медиків до історії світової медичної науки продовжує історик медицини, доктор медичних наук, професор, дійсний член Наукового товариства ім. Т. Шевченка **Ярослав Володимирович Ганіткевич**, якому 9 липня 2019 року виповнилося 90 років.

Народився майбутній вчений на Львівщині, у містечку Радехів, яке вперше згадується у писемних джерелах наприкінці XV століття, у ремісничій родині **Володимира** та **Катерини** (з дому – Никонів) **Ганіткевичів**. Зазначимо, що від 1918 року містечко, після розпаду Австро-Угорської імперії, опинилося у складі Польщі, а від 1939 року було приєднано до УРСР у складі Західної України. Тож юнак завершував шкільне навчання вже у Радехівській середній школі після війни (1946 року). Закінчив школу на відмінно, проте медалі не отримав, оскільки відмовився вступати в ряди комсомолу (до відома молодого покоління – це комуністична організація для молоді в СРСР). Вищу освіту – диплом лікаря – отримав на лікувальному факультеті Львівського державного медичного інституту в 1951 році. Деякий час працював на сільській лікарській дільниці Радехівського району. Завдяки збігу обставин, як згадує Ярослав Володимирович, один із випускників, рекомендований парткомом, відмовився від вступу до аспірантури при кафедрі нормальної фізіології медінституту. Тож йому пощастило вступити на місце, яке звільнилося.

Вже наступного року молодий вчений почав працювати (за сумісництвом) асистентом кафедри. 1955 року він захистив кандидатську дисертацію на тему «Вплив втрати та затримки жовчі на процеси збудження та гальмування кори головного мозку».

Після відмови вступити до лав комуністичної партії змушений був залишити працю у Львівському медінституті і з лютого 1956 р. став асистентом, а з 1959 р. — доцентом кафедри нормальної фізіології Івано-Франківського медичного інституту. 1968 року захищає в Донецькому медичному інституті докторську дисертацію на тему «Жовч та діяльність нервової системи». Маючи диплом доктора медичних наук, Ярослав Ганіткевич не міг отримати відповідної посади у навчальних закладах Західної України. Йому пропонували працю, відповідно до існуючої тоді політики держави, у Східній Україні, Росії, Казахстані чи в інших республіках Середньої Азії. Як тут не згадати долю багатьох наших українських вчених, наприклад математика **Івана Данилюка**, згодом засновника Донецького обчислювального центру АН УРСР, математиків з Чернівецького університету **Марії** та **Василя Хрипунів**, відправлених до Новосибірська (Сибірського відділення АН СРСР). Натомість у цей період у Західній Україні кафедри очолювали переважно прислані звідусіль фахівці, які часто не володіли українською мовою (і, звісно, не знали й української наукової термінології)...

Я.В. Ганіткевич

1970 року Я. Ганіткевича було обрано професором та завідувачем кафедри фізіології людини та тварин на біологічному факультеті Чернівецького державного університету. У житті вченого почалася активна фаза наукової діяльності. Ось лише короткий перелік наукових конференцій, в яких він брав активну участь: IX Всесоюзна наукова конференція фізіологів (Баку), XII з'їзд Польського фізіологічного товариства (Ольштин), II Конгрес товариства фізіологічних наук Болгарії (Софія), VII Міжнародний конгрес з поверхнево-активних речовин (Москва), XII Всесоюзна конференція гастроентерологів (Львів), XXVIII Міжнародний конгрес фізіологічних наук (Будапешт). 1980 року вчений публікує першу монографію «Роль жовчі й жовчевих кислот у фізіології й патології організму».

1981 року Ярослав Ганіткевич повертається до Львова, спочатку працює провідним науковим співробітником, керівником лабораторій в інститутах Академії наук УРСР. Займається проблемами рекреації та оздоровлення населення, досліджує екологію та біотехнологію поверхнево-активних речовин.

Від 1989 року професор (від 1970 р.) Ярослав Ганіткевич працює у Львівському медичному інституті, де разом з ректором, професором **М. Павловським**, організовує лабораторію жовчнокам'яної хвороби, досліджує мікроструктуру жовчних камінців, закономірності їх формування. Між іншим зазначимо, що жовчнокам'яна хвороба (холелітіаз) виникає при утворенні конкрементів або каменів у жовчному міхурі чи його протоках. До групи ризику належать насамперед жінки у віці від 40 років. Холелітіаз значно рідше зустрічається у чоловіків (порівняно з жінками менше у 3–5 разів), ще рідше у дітей.

Існує дві причини виникнення цього захворювання:

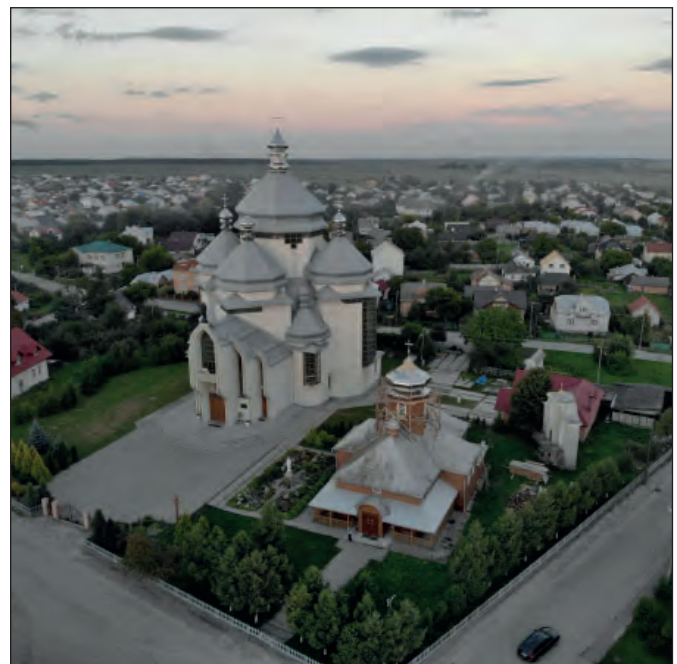
- 1) висока концентрація солей в жовчі, яка виникає внаслідок порушення обміну речовин;
- 2) порушення відводу жовчі, внаслідок чого вона заважає жовчні протоки.

Холелітіаз виникає внаслідок малорухливого способу життя, неправильних дієт, переїдання, ожиріння, хвороб підшлункової залози, наявності патологічної мікрофлори в порожнині органа тощо. Жовчні камені формуються з основних елементів жовчі, зокрема холестерину (вихідна речовина в біосинтезі стероїдних гормонів, жовчних кислот, ліпопротеїнів та вітаміну D). Розрізняють холестеринові, пігментні, вапняні і змішані камені. Більшість каменів має змішаний склад з переважанням холестерину.

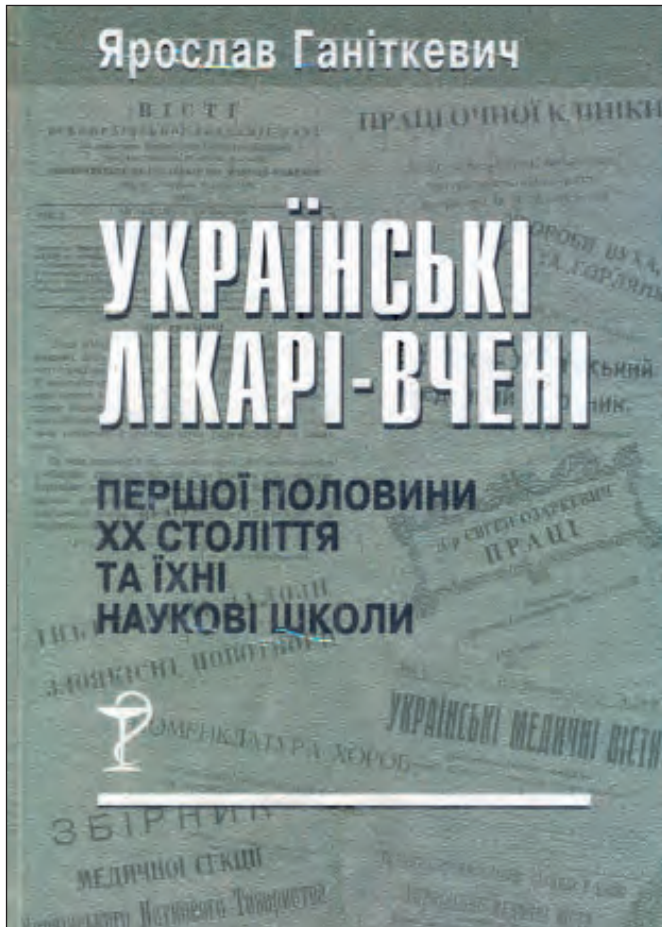
На території колишнього СРСР кількість хворих жовчнокам'яною хворобою збільшувалося вдвічі за кожні 10 років. Швидке зростання кількості випадків захворювання холелітіазом спостерігалось у промислово-розвинених країнах, зокрема США, ФРН, СРСР, Франції та ін.

Від початку незалежності України Я. Ганіткевич стає одним із ініціаторів відродження Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові і його Лікарської комісії, відновлює видання «Лікарського збірника НТШ», започатковане **Євгеном Озаркевичем** у 1898 році. З часу заснування журналу в ньому публікували матеріали про національні традиції в медицині, про медичні організації УНР, про лікарів української діаспори. Професор Ганіткевич докладає багато сил для виходу в світ 3-томового енциклопедичного довідника, написаного ним та доктором **Павлом Пундієм**. У передньому слові до третього тому вказано: «...до цієї книги увійшли імена 1170 лікарів, українців та інших національностей... Ми збережемо імена тих людей найбагатшої професії, які народилися на цій землі і віддали свої сили і знання справі підтримання здоров'я нашого народу, самовіддано лікували хворих, часто ризикуючи своїм власним здоров'ям і життям...»

Справді, подиву гідна праця для збереження пам'яті про українських вчених і рятувальників здоров'я українського народу.

м. Радехів (сучасний вигляд)

І знову активна участь Я. Ганіткевича у наукових конференціях, конгресах, симпозиумах з питань патології печінки (Базель, Фрейбург, Клуж-Напока, Львів). Я. Ганіт-

кевич виступає на 34-ій науковій конференції Українського лікарського товариства Південної Америки (штат Невада, США) та в Українському культурному осередку (Чикаго). 2004 року видає монографію «Історія української медицини в датах та іменах», підручник «Історія медицини» (у співавторстві з **О. Голяченком**), а наступного року – навчальний підручник «Фізіологія травлення в запитаннях і відповідях». 2007 року професор бере участь у роботі Міжнародного конгресу істориків медицини (Флоренція).

Вчений підготував зі своєї спеціальності понад 3000 лікарів і кілька сотень біологів, як науковий керівник – 7 кандидатів наук. Науковий доробок професора Ганіткевича становить понад 500 опублікованих праць, з них – 19 книжок з питань фізіології жовчі, патогенезу жовчних камінців, фізіологічної ролі поверхнево-активних речовин, рекреації. Внесок професора Ганіткевича в медичну науку полягає у з'ясуванні ролі жовчі у фізіології й патології організму; він визначив значення жовчі та жовчних кислот для діяльності органів травлення. Науковцем розроблено основи нового напрямку в біології та медицині – вчення про поверхневі явища в організмі та роль поверхнево-активних речовин.

Поверхневі явища – це процеси, які відбуваються на межі поділу фаз гетерогенних систем. Виникнення поверхневих явищ спричинене силами міжмолекулярної взаємодії, зокрема на межі поділу фаз. Вони відіграють значну роль у процесах обміну речовин, фармакодинаміки і фармакокінетики лікарських речовин. Нині велика кількість лікарських препаратів випускається у вигляді суспензії, емульсії, пасти, золю, мазі тощо. Поверхневі явища впливають на всмоктуваність, наявність побічних ефектів, стабільність та термін зберігання препарату.

Зліва направо: Л. Пиріг, В. Шендеровський, М. Ханенко, (?), М. Терещенко, Я. Ганіткевич, О. Ціборовський, Р. Павленко, С. Нечаїв

З учасниками конвенції Українського лікарського товариства Північної Америки

Варто зазначити, що ще в середні віки алхіміки використовували поверхневі явища (зокрема адсорбцію) для очищення винного спирту, а також для пошуків філософського каменя. Як адсорбенти (високодисперсні природні та штучні пористі тверді речовини з великою поверхнею, на якій протікає адсорбція) вони використовували глину, деревне та тваринне вугілля.

Поверхнево-активні речовини (ПАР) – це хімічні речовини, які зменшують поверхневий натяг рідини, полегшуючи розтікання, або зменшують поверхневий натяг на межі двох рідин. Зазвичай це – амфіфільні речовини (речовини, які містять гідрофобні та гідрофільні групи), здатні розчинятися як у неполярних (жири, органічні розчинники), так і полярних середовищах (вода). Розрізняють синтетичні ПАР (детергенти), які є основною сировиною для виробництва синтетичних миючих засобів, та ендogenous біологічні ПАР – це речовини біологічного походження, які утворюються в живих організмах і беруть участь у функціях клітини та організму загалом. До останніх належать ліпіди, фосфоліпіди, жирні кислоти та їх солі, стероїдні гормони тощо. Зазвичай це – нейногенні речовини, що є в шкірі, слизових оболонках, жовчі та її компонентах, а також на поверхні легенів.

Великим доробком ученого є його праці щодо розвитку та відродження історичної минувшини медичної науки. У цій галузі він опублікував близько 200 праць, 13 книжок, написав понад 100 статей про українських лікарів та історію медицини для «Енциклопедії сучасної України». Щорічно у Києві видають його «Український медичний календар».

Професор Ярослав Ганіткевич – член Українського фізіологічного товариства, дійсний член НТШ, Почесний член Українського лікарського товариства, лауреат Всеукраїнського товариства ім. Івана Огієнка, член The International Society for the History of Medicine (ISHM). Отримав грамоти, дипломи і подяки Міністра охорони здоров'я **А. Сердюка**, ректора ЛНМУ акад. **Б. Зіменковського**, голови Всеукраїнського товариства «Просвіта»

Література

1. Ганіткевич Ярослав Володимирович – професор-стипендіат Національного медичного університету імені Данила Галицького. Науковці України. Еліта держави. Режим доступу: <http://logos-ukraine.com.ua/project/index.php?project=nued4&id=1504>.

З професором П. Ванні (Флоренція)

Презентація на XV форумі видавців (2008)

П. Мовчана, голови Українського всесвітнього товариства «Україна» **І. Драча**, голови управи УЛТ Північної Америки, редакційної колегії ЕСУ, Митрополита Львівського і Сокальського **А. Горака**, голови УЛТ **Ю. Гаврилюка**, голови Українського геральдичного товариства **А. Гречило**, голови Західного наукового центру НАН України акад. **З. Назарчука** та ін. Ярослав Ганіткевич нагороджений Огієнківською премією в галузі науки, медаллю М. Панчишина «За активну діяльність в УЛТ», медалями НТШ «20 років відновлення НТШ в Україні» та «140 років НТШ», медаллю 44-го конгресу ISHM «Golden Fleece of the History of Medicine».

Після виходу на пенсію, попри фінансові складнощі, професор Ярослав Ганіткевич у 2007 році заснував своїми коштами учнівський стипендійний фонд у м. Радехові для підтримки школярів старших класів, інвалідів та сиріт.

Редакція журналу «Світогляд» щиро і щиро вітає українського вченого, доктора медичних наук, професора Ярослава Ганіткевича з 90-річчям та бажає йому міцного здоров'я і творчого довголіття на терені історії медицини і духовного відродження в Україні! ■

2. Ганіткевич Ярослав: Бібліограф. показчик. Ярослав Ганіткевич. Уклад. – З. Служинська, Г. Белявська; наук. ред. – М. Сахелашвілі. Львів: ПАІС, 2018. 104 с.

3. Ганіткевич Ярослав. Українські лікарі: біобібліограф. довідник. Т. 3. Наукове товариство ім. Т. Шевченка, Всеукраїнське лікарське товариство. Львів, 2008. С. 44-46.